

УДК 541.128.13:546. 172.5

С.М. Орлик, д-р хім. наук
Т.М. Бойчук**ПЕРЕТВОРЕННЯ ОКСИДУ АЗОТУ(I)
НА ЦЕОЛІТНИХ ТА ЦИРКОНІОКСИДНИХ КАТАЛІЗАТОРАХ**Інститут фізичної хімії імені Л.В. Писаржевського НАН України
e-mail: orlyk@inphyschem-nas.kiev.ua

У результаті тестування ряду каталізаторів на основі металовмісних цеолітів різних структурних типів (Y, M, пентасил), Me/цеоліту, діоксиду цирконію Me/ZrO₂ та бінарного носія (цеоліт + ZrO₂, Me = Ce, Co, Fe, Cr) в реакції прямого розкладу оксиду азоту (I) показано, що найбільш активні Fe-вмісні цеолітні системи характеризуються наявністю на поверхні сильних кислотних центрів, активність Co-вмісних цирконіооксидних каталізаторів залежить від кількості введеного кобальту. У присутності відновника – легких алканів (C₃–C₄) або монооксиду вуглецю температури перетворення оксиду азоту (I) на Fe-вмісних цеолітних каталізаторах знижуються на 70–150⁰C. У надлишку кисню високі конверсії N₂O (90 – 94%) досягаються при більш низьких на 50 – 150⁰C температурах під час використання вуглеводнів, причому активність каталізаторів корелює з наявністю на їх поверхні сильних кислотних B-центрів.

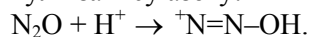
Вступ

Оксид азоту (I) бере участь в атмосферних процесах, що призводять до руйнування озонового шару і викликають утворення парникового ефекту. Особлива увага до процесів перетворення N₂O останнім часом обумовлена тим, що швидкість його виділення в атмосферу за останнє десятиріччя виросла в 3–4 рази більше, ніж метану [1]. Оксид азоту (I) відноситься до сильних парникових газів, оскільки він більш ніж у 3·10² разів сильніше утримує тепло в атмосфері, ніж діоксид вуглецю [2]. Широкий діапазон температур (250–500 °C) викидних нітрозних газів, які містять NO і N₂O [3; 4], обумовлює необхідність розробки каталізаторів як для прямого розкладу N₂O, так і для відновлення оксиду азоту (I) різними відновниками (Co, вуглеводні), яке перебігає при більш низьких температурах.

У праці [4] наведено дані з гетерогенно-каталітичного розкладу N₂O з використанням каталізаторів на основі оксидів перехідних металів, складних цеолітних композицій, модифікованих металами або їх катіонами, гідротальцитів. Серед найбільш активних, у т. ч. в присутності кисню, відзначаються Fe- і Co-вмісні каталізатори. Незважаючи на те, що дослідження розкладу оксиду азоту (I) виконано на різноманітних каталітичних системах, дотепер відсутні активні і стабільні системи, придатні для практичного застосування (високі об'ємні швидкості, присутність кисню і води у викидах), тому пошук нових каталізаторів залишається актуальним.

У праці [6] запропонована абсолютна шкала основності, відповідно до якої спорідненість до протона закису азоту (137,8 ккал/моль) зіставляється зі спорідненістю метану (130,2 ккал/моль) і CO (141,9 ккал/моль).

Тому характер активації N₂O може залежати від кислотних властивостей поверхні каталізатора. Так, B-центри цеолітів здатні протонувати молекули закису азоту:

Крім того, вуглеводні-відновники також можуть активуватися на кислотних центрах поверхні каталізаторів [7].

Належна увага приділяється вивченню процесів перетворення N₂O на оксидних каталізаторах, оскільки останні більш придатні для роботи в гідротермальних умовах. Діоксид цирконію і його модифіковані форми широко використовуються як каталізатори й ефективні носії багатьох гетерогенно-каталітичних реакцій. Крім того, ZrO₂, доповнений оксидами перехідних металів, характеризується широким спектром кислотних властивостей [8].

У даній роботі наведені результати тестування ряду Fe-вмісних цеолітних каталізаторів різних структурних типів (Y, M, пентасил), які характеризуються наявністю поверхневих кислотних центрів, діоксиду цирконію, модифікованого оксидами перехідних металів (Co, Ce, Cr, Fe) у реакціях розкладу закису азоту, відновлення легкими вуглеводнями і монооксидом вуглецю.

Експериментальна частина

Каталітичну активність зразків характеризували ступенем перетворення N₂O до азоту, який визначали в проточній установці з безградієнтним кварцевим реактором при атмосферному тиску в інтервалі температур 180–600 °C. Вміст стандартної реакційної суміші становить: при дослідженні процесу розкладу 1 % N₂O у гелії, для процесу відновлення 0,5% N₂O; 0,2% C₃H₈ – C₄H₁₀ (2:1), 5% O₂ або 0,5% N₂O; 0,5% CO(5% O₂).

Зразок каталізатора (2 см³, розмір зерен 1–3 мм) при швидкості потоку 100 мл/хв прогрівали перед каталізом в потоці гелію при температурі 550 °С 1 год.

Аналіз реагентів і продуктів реакції проводили хроматографічно на молекулярних ситах NaX (N₂, CO, O₂) і полісорбі (N₂O і CO₂) з автоматичною обробкою результатів аналізу ПК.

Дослідження кислотних властивостей поверхні каталізаторів методом термопрограмованої десорбції аміаку (ТПДА) проводили за методикою [9].

Для з'ясування природи кислотних центрів поверхні окремі зразки каталізаторів досліджено методом інфрачервоної спектроскопії з використанням піридину як молекулярного зонду.

Приготування зразків каталізаторів на основі ZrO₂ і бінарного носія (цеоліт + ZrO₂) описано в праці [10]. Fe-вмісні цеоліти (водневі й катіон-декатіоновані форми) різних структурних типів отримано за методикою [11].

Нанесені цеолітні каталізатори містять масову частку Fe₂O₃ 10 % (у перерахунку на метал).

Прямий розклад оксиду азоту (I)

Серед цеолітних каталізаторів найактивнішим у реакції розкладу закису азоту виявився іонообмінний каталізатор FeЦВК.

50 %-ний ступінь перетворення N₂O на ньому досягається вже при температурі 385 °С. З підвищенням температури до 470–500 °С конверсія N₂O досягає 88–90%.

Практично однакову активність виявили каталізатори, які містять 10% Fe₂O₃, нанесені на водневі форми морденіту і висококремнеземного цеоліту типу ZSM-5 (H-ЦВН).

50%-на конверсія N₂O спостерігається при температурі 470 °С, а при 550 °С конверсія досягає 94–96%. Надлишок кисню в реакційній суміші гальмує розклад закису азоту на зразку Fe₂O₃/H-М. Fe-вмісні катіон-декатіоновані форми цеолітів, які містять іон цирконілу, виявляють близьку активність стосовно розкладу N₂O.

50%-на конверсія закису азоту досягається при температурі 500 °С і збільшується до 85–90% у разі підвищення температури до 550 °С. На цих каталізаторах не спостерігається вплив надлишкової кількості кисню, тоді як найменш активний каталізатор цієї групи Fe₂O₃/[(ZrO)²⁺-H-Y] чутливий до надлишкової кількості кисню.

Зразок, що містить масову частку родію 0,5 %, (0,5 % Rh/[(ZrO)²⁺-H-ЦВН]) більш активний порівняно з Fe-вмісними каталізаторами. 50%-на конверсія N₂O спостерігається при температурі 375 °С, досягаючи 96–98% з підвищенням температури до 500–550 °С.

При цьому надлишковий кисень не впливає на швидкість реакції розкладу N₂O.

У таблиці наведено дані по активності каталізаторів у реакції розкладу оксиду азоту (I) (максимальна конверсія N₂O, температура досягнення) і концентрації кислотних центрів поверхні зразків за даними ТПДА.

Активність каталізаторів у реакції розкладу N₂O і кислотність поверхні за даними ТПДА

Каталізатор	X _{max} N ₂ O, % (T, °C)	Кислотність, ммоль NH ₃ /г (T _{max} , °C)
5%CoO/ZrO ₂	93 (500) *	K=0,098 (K ₁ =0,061(210), K ₂ =0,037(510))
Fe ₂ O ₃ /H-М	94 (550) *	K=1 (K ₁ =0,69(225), K ₂ =0,31(590))
Fe ₂ O ₃ /H-ЦВН	96 (550)	K=0,4 (K ₁ =0,2(220), K ₂ =0,2(445))
Fe ₂ O ₃ /[(ZrO) ²⁺ -H-ЦВН]	90 (550)	K=0,41 (K ₁ =0,23(230), K ₂ =0,18(450))
Fe ₂ O ₃ /[ZrO ₂ +H-ЦВН]	94 (582)	K=0,35 (K ₁ =0,21(220), K ₂ =0,142(470))
Fe ₂ O ₃ /[(ZrO) ²⁺ -H-Y]	15 (550) *	K=0,39(220)

* Каталізатор чутливий до надлишкової кількості кисню.

Аналізуючи зв'язок кислотних властивостей поверхні Fe-вмісних каталізаторів на різних носіях з їх активністю в розкладі N₂O, можна говорити про те, що більш активні зразки мають на поверхні більш сильні кислотні центри (температура десорбції NH₃ яких вище 400 °С).

Серед цирконійоксидних каталізаторів Со-вмісні зразки найбільш активні, хоча сам діоксид цирконію виявляє досить високу активність: X_{N₂O} = 87% при температурі 600 °С.

Каталізатори, що містять як активну фазу оксиди Fe і Се, значно поступаються їм в активності.

У присутності Cr₂O₃/ZrO₂ у досліджуваному температурному інтервалі (до 550 °С) розкладу N₂O не спостерігається. Промотування Се-вмісного зразку на основі діоксиду цирконію родієм значно збільшує його активність щодо прямого розкладу закису азоту.

Активність Со-вмісних каталізаторів залежить від вмісту кобальту. Залежність температури досягнення визначеної конверсії закису азоту від кількості нанесеного СоО має екстремальний характер з максимумом, що відповідає масовій частці оксиду кобальту 5 %.

Відомо, що утворення високодисперсних іонів кобальту Co^{2+} на носії (SiO_2 , Al_2O_3) забезпечує високу активність і селективність каталізаторів за рахунок зменшення ймовірності утворення великих часток у каталізаторах з низьким масовим вмістом металу (масова частка 2–5 %) [12–14]. Надлишкова кількість кисню по-різному впливає на розклад N_2O на каталізаторах на основі ZrO_2 : практично не впливає на чистоту носії і нанесених у кількості 10% оксидах Ce , Fe і Co , тоді як на найбільш активних Co -вмісних зразках спостерігається слабке гальмування реакції розкладу під впливом кисню. Причому величина гальмування більша при відносно низьких температурах (400 °C). Ці результати узгоджуються з механізмом гетерогенно-каталітичного розкладу N_2O , який включає десорбцію поверхневого кисню, що утворився в результаті дисоціації N_2O [5; 15]. Додавання в реакційну суміш кисню збільшує його поверхневу концентрацію і гальмує розклад N_2O в результаті блокування активних центрів. Підвищення температури сприяє десорбції кисню і зменшує його вплив на реакцію. Метали платинової групи характеризуються низькою енергією зв'язку метал–кисень [15], тому кисень швидко десорбується з їх поверхні. Цим можна пояснити відсутність впливу кисню на розклад N_2O на зразках, промотованих Rh (0,5 % $\text{Rh} / [(\text{ZrO})^{2+}\text{-H-ЦВН}]$ та 0,5 % $\text{Rh-CeO}_2/\text{ZrO}_2$).

Відновлення оксиду азоту (I) $\text{C}_3\text{-C}_4$ вуглеводнями та CO

Для зниження температури елімінування N_2O в реакційну суміш додавали відновник – пропан-бутанову суміш або CO . Серед цирконійоксидних каталізаторів зразок, що містить 5% оксиду кобальту, виявив високу активність: 95%-на конверсія N_2O досягається при 400 °C, у реакції відновлення останнього $\text{C}_3\text{-C}_4$ вуглеводнями; 94%-на конверсія N_2O досягається при температурі 490 °C при взаємодії його з монооксидом вуглецю. В окислювальній атмосфері, тобто в умовах селективного каталітичного відновлення (СКВ) N_2O вуглеводнями конверсія закису азоту становить 82% при температурі 490 °C, а у випадку СКВ за допомогою CO -90% при температурі 520 °C. При відновленні N_2O пропан-бутановою сумішшю у відсутності кисню Fe -вмісні каталізатори на основі пентасилів і бінарного носія ($\text{ZrO}_2 + \text{H-ЦВН}$) виявляють досить високу близьку активність: 91–94%-на конверсія оксиду азоту (I) досягається при температурах 400–450 °C. На зразку на основі цеоліту Y 91%-ний ступінь перетворення N_2O досягається при температурі 490 °C.

В умовах селективного відновлення температури досягнення високих конверсій N_2O ($\geq 90\%$) зсуваються в більш високотемпературну область на 50–80 °C. Лише каталізатор $\text{Fe}_2\text{O}_3/\text{H-ЦВН}$ зберігає однакову активність як у відсутності, так і в присутності кисню при відновленні N_2O $\text{C}_3\text{-C}_4$ вуглеводнями: N_2O на 92–93% відновлюється до N_2 при температурі 400 °C.

Зразок на основі цеоліту Y у СКВ N_2O виявив більш низьку активність – при температурі 550 °C досягається 57%-на конверсія N_2O .

Відновлення оксиду азоту (I) монооксидом вуглецю перебігає на вивчених Fe -вмісних каталізаторах при температурах, близьких до температур відновлення пропан-бутановою сумішшю. На зразках FeЦВК (іонообмінний) і нанесених на носії, які містять H-ЦВН , температури досягнення високих конверсій N_2O (92–96%) вище на 30–50 °C порівняно з відновленням $\text{C}_3\text{-C}_4$ вуглеводнями.

В окиснювальній атмосфері ($\text{N}_2\text{O} + \text{CO} + \text{O}_2$) відновлення закису азоту відбувається при більш високих температурах на ~ 100 °C і вище на 50–150 °C порівняно з СКВ $\text{C}_3\text{-C}_4$ вуглеводнями (див. рисунок).

Причиною різної каталітичної активності Fe -вмісних цеолітів різних структурних типів у реакціях відновлення N_2O $\text{C}_3\text{-C}_4$ вуглеводнями і CO є, ймовірно, різні умови активації реагентів на активних центрах каталізаторів.

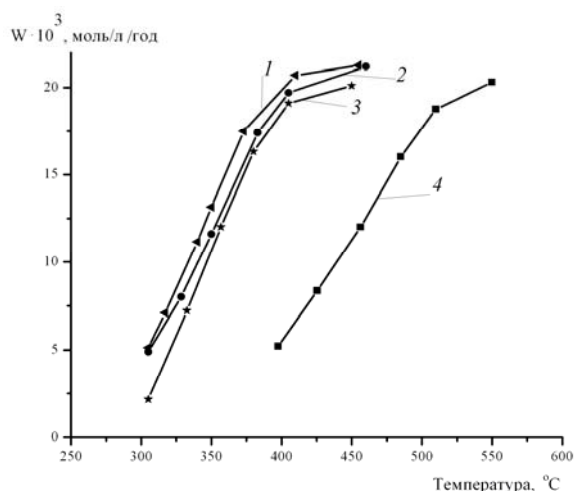
Характер активації закису азоту залежить від кислотних властивостей поверхні каталізаторів. Ряд авторів пов'язує активність цеолітів, зокрема пентасилів, у реакціях перетворення закису азоту з наявністю α -центрів, які містять атоми заліза. Саме на цих центрах здійснюється розклад N_2O при температурах до 300 °C з утворенням специфічної форми поверхневого кисню, що характеризується високою реакційною здатністю [16].

Активацію алканів також пов'язують з наявністю на поверхні каталізатора атомарного кисню і кислотно-основних центрів [7].

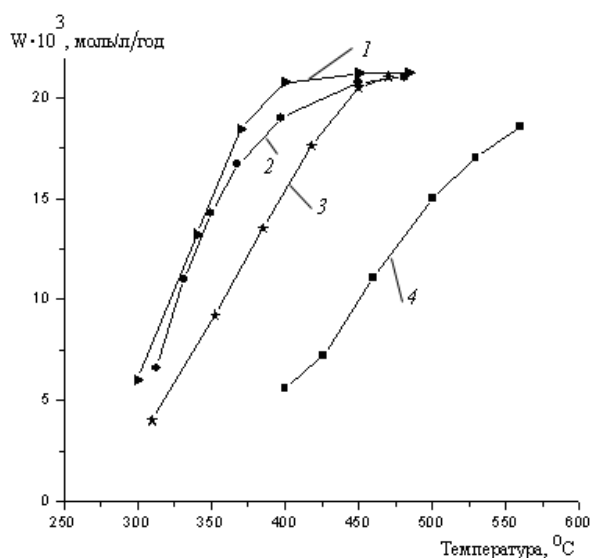
У праці [17] показано, що алкани адсорбуються на H -формах цеолітів за рахунок утворення слабких водневих зв'язків з B -кислотними центрами.

Зниження температури перетворення N_2O при додаванні відновника – легких алканів або CO , на 70–150 °C може відбуватись за рахунок видалення кисню, який утворився шляхом асоціативної адсорбції закису азоту на каталізаторі [4].

Аналіз результатів дослідження зразків методом інфрачервоної спектроскопії свідчить про наявність на поверхні цеолітних каталізаторів як протонних кислотних центрів Бренстеда, так і центрів Льюїса [18–20].

а

б

Температурні залежності швидкості перетворення N_2O до азоту на каталізаторах FeЦВК (а), $Fe_2O_3/[ZrO]^{2+}$ -H-ЦВН (б) у реакційних сумішах:
 1 – 0,5% N_2O , 0,2% $C_3H_8 - C_4H_{10}$ (2:1);
 2 – 0,5% N_2O , 0,2% $C_3H_8 - C_4H_{10}$ (2:1), 5% O_2 ;
 3 – 0,5% N_2O , 0,5% CO ;
 4 – 0,5% N_2O , 0,5% CO , 5% O_2

Зіставлення даних по активності в реакціях прямого розкладу оксиду азоту (I), відновлення легкими вуглеводнями і монооксидом вуглецю, у т. ч. в надлишку кисню, з кислотними властивостями поверхні цеолітних каталізаторів показує наявність певної кореляції.

Найбільш активні каталізатори СКВ N_2O характеризуються сильнокислотними **B**-центрами. Fe-вмісний каталізатор на основі цеоліту Y, на поверхні якого виявлені тільки слабокислі **L**- і **B**-центри (з температурою десорбції аміаку 220 °C), виявив меншу активність у вивчених реакціях порівняно з каталізаторами на цеолітах інших структурних типів.

Очевидно, **B**-центри H-Y нездатні протонувати такі слабкі основи, як C_3-C_4 алкани, застосовані нами як відновник N_2O . Цим можна пояснити значно меншу активність каталізатора на основі H-Y у СКВ N_2O пропан-бутановою сумішшю.

Висновок

У результаті тестування цілого ряду каталізаторів показано, що Co-вмісні на основі ZrO_2 та Fe-вмісні цеолітні (модерніт, пентасил) системи більш активні (90–96 % конверсія N_2O досягається при температурах 500–550 °C) і перспективні для розробки промислових каталізаторів прямого розкладу оксиду азоту (I).

Висока активність каталізатора 5 % CoO/ZrO_2 може бути пов'язана з оптимальною дисперсністю нанесеного кобальту.

Найбільш активні каталізатори прямого розкладу закису азоту на цеолітній основі характеризуються наявністю на поверхні сильних кислотних центрів. У присутності відновника – легких алканів (C_3-C_4) або монооксиду вуглецю температури елімінування оксиду азоту (I) на Fe-вмісних цеолітних каталізаторах знижуються на 70–150 °C. У надлишку кисню високі конверсії N_2O (90 – 94%) досягаються при більш низьких на 50 – 150 °C температурах при використанні вуглеводнів. Причому активність каталізаторів корелює з наявністю на їх поверхні сильних кислотних **B**-центрів.

Література

1. *Environmental catalysis: trends and outlook* / G. Centi, P. Ciambelli, S. Perathoner et. al. // *Catal. Today*. – 2002. – 75, N1, 4. – P. 3–5.
2. *Formation and control of N_2O in nitric acid production* / J. Perez-Ramirez, F. Kapteijn, K. Schöffel et. al. // *Appl. Catal. B*. – 2003. – 44. – P. 117–151.
3. *Exframework FeZSM-5 for control of N_2O in tail-gases* / J. Perez-Ramirez, G. Mul, F. Kapteijn et. al. // *Catal. Today*. – 2002. – 76. – P. 55 – 74.
4. *Перес-Рамірес Дж., Мул Г., Каптейн Ф., Муліїн Дж. А. Необычная роль NO в разложении N_2O на цеолите FeZSM-5* // *Кинетика и катализ*. – 2003. – 44, №5. – С. 700–708.
5. *Kapteijn F., Rodriguez-Mirasol J., Moulijn J.A. Heterogeneous catalytic decomposition of nitrous oxide* // *Appl. Catal. B*. – 1996. – 9, – P. 25 – 64.
6. *Szulejko J.E., McMahon T.B. Progress toward an absolute gas-phase proton affinity scale* // *J. Amer. Chem. Soc.* – 1993. – 115, N 17. – P. 7839–7848.
7. *Марголис Л.Я., Корчак В.Н. Взаимодействие углеводородов с каталізаторами парциального окисления*. // *Успехи химии*. – 1998. – 67, №12. – С. 1175–1185.

8. Миронюк Т.В., Стружко В.Л., Орлик С.Н. Каталитические свойства оксидных систем на основе ZrO_2 в реакции восстановления оксидов азота углеводородами // Теорет. и эксперим. химия. – 2000. – 36, №5. – С. 307–312.
9. Орлик С.Н., Стружко В.Л., Миронюк Т.В., Тельбиз Г.М. Влияние кислотности поверхности на активность промотированных родием цирконийоксидных катализаторов в реакции восстановления NO углеводородами // Теорет. и эксперим. химия. – 2001. – 37, № 5. – С. 306–309.
10. Миронюк Т.В., Стружко В.Л., Орлик С.Н. Влияние природы носителя в кобальтсодержащих оксидных системах на процесс селективного восстановления NO метаном // Теорет. и эксперим. химия. – 2001. – 37, № 4. – С. 256–260.
11. Орлик С.Н., Остапюк В.А., Пидручна Т.М., Стружко В.Л. Прямое разложение оксида азота (I) на железосодержащих цеолитных, цирконийоксидных и смешанных катализаторах // Теорет. и эксперим. химия. – 2004. – 40, № 3. – С. 172–175.
12. *Co/Al₂O₃ lean NO_x reduction catalyst* / J.Y. Yan, M.C. Kung, W.M.H. Sachtler et. al. // *J. Catal.* – 1997. – 172, N 1. – P. 178–186.
13. *IR spectroscopic study of NO_x adsorption and NO_x-O₂ coadsorption on Co²⁺/SiO₂ catalysts* / B. Djonev, B. Tsyntsarski, D. Klissurski et.al. // *J. Chem. Soc., Faraday Trans.* – 1997. – 93, N 22. – P. 4055–4063.
14. *Burch R., Breen J. P., Meunier F. C. A review of the selective reduction of NO_x with hydrocarbons under lean-burn conditions with non-zeolitic oxide and platinum group metal catalysts* // *Appl. Catal. B.* – 2002. – 39. – P. 283–303.
15. Голодец Г.И. Гетерогенно-каталитические реакции с участием молекулярного кислорода. – К.: Наук. думка, 1977. – 359 с.
16. Экспериментальное доказательство участия α -формы кислорода в реакции окисления бензола в фенол на цеолите Fe-ZSM-5 / А.С. Харитонов, Т.Н. Александрова, Г.И. Панов и др. // *Кинетика и катализ.* – 1994. – 35, №2. – С. 296–298.
17. Субботина И.Р., Шелимов Б.Н., Казанский В.Б. ИК-спектроскопическое изучение взаимодействия алканов с Бренстедовскими кислотными центрами H-форм цеолитов // *Кинетика и катализ.* – 2002. – 43, №3. – С. 445–452.
18. Дж. Рабо. Химия цеолитов и катализ на цеолитах. – М.: Мир, 1980. – Т. 2. – 422 с.
19. Литтл Л. Инфракрасные спектры адсорбированных молекул. – М.: Мир, 1969. – 514 с.
20. Орлик С.Н., Пидручна Т.М. Восстановление оксида азота (I) монооксидом углерода и алканами C_3 – C_4 на Fe-содержащих цеолитных катализаторах // Теорет. и эксперим. химия. – 2005. – 41. – № 1. – С. 35–39.

Стаття надійшла до редакції 03.03.05.

С.Н. Орлик, Т.М. Бойчук

Превращение оксида азота (I) на цеолитных и цирконийоксидных катализаторах

В результате тестирования ряда катализаторов на основе металлосодержащих цеолитов различных структурных типов (Y, M, пентасил), Me/цеолита, диоксида циркония Me/ ZrO_2 и бинарного носителя (цеолит + ZrO_2 , Me = Ce, Co, Fe, Cr) в реакции прямого разложения оксида азота (I) показано, что наиболее активные Fe-содержащие цеолитные системы характеризуются наличием на поверхности сильных кислотных центров, активность Co-содержащих цирконийоксидных катализаторов зависит от количества введенного кобальта. В присутствии восстановителя – легких алканов (C_3 – C_4) или монооксида углерода температуры превращения оксида азота (I) на Fe-содержащих цеолитных катализаторах снижаются на 70–150 °С. В избытке кислорода высокие конверсии N_2O (90–94 %) достигаются при более низких на 50–150 °С температурах при использовании углеводородов, причем активность катализаторов коррелирует с наличием на их поверхности сильных кислотных B-центров.

S. N. Orlik, T. M. Boichuk

Elimination of Nitrogen (I) Oxide on Zeolite and Zirconium Oxide Catalysts

In results of testing a series of the metal-containing zeolite catalysts based on different structure types zeolites (Y, M, pentasil), Me/zeolite, zirconia and (zeolite+ ZrO_2 , Me = Ce, Co, Fe, Cr) in the reaction of nitrogen (I) oxide decomposition was found that the most active Fe-containing catalysts over the zeolitic base are characterized by the presence of strongly acidic sites on their surface, activity of Co-containing catalysts depends on quantity of a gated in cobalt. The temperature of nitrogen (I) oxide elimination reaction on Fe zeolite catalysts was found to decrease by 70–150°C in the presence of a reductant – light alkanes (C_3 – C_4) or carbon monoxide. Upon oxygen excess, N_2O conversion high degrees (90–94%) were attained at lower by 50–150°C temperatures if hydrocarbons used and the catalysts' activity being in correlation with the presence of strong acidic B-sites on their surface.